

MODELY ETICKÉHO ROZHODOVANIA

MODELS OF ETHICAL DECISION

MARTIN MURÁNSKÝ

Abstrakt

Modely etického rozhodovania predstavujú jednotlivé postupy, návody, ktoré nám môžu pomôcť pri rozhodovaní sa v problémových, dilematických situáciách. Ide najmä o situácie, v ktorých je človek postavený pred dilemu - nutnosť rozhodnúť sa pre jednu možnosť v prípade, v ktorom je na výber viacero alternatív. V takejto situácii je nutné rozlíšiť medzi možnosťami konania, ktoré sú v rozpore s etickými princípmi a rozhodnúť sa pre takú možnosť, ktorú možno označiť za etickú.

Kľúčové slová: dilemy, rozhodovanie, etika, koncepcie.

Abstract

Models of ethical decision-making represents individual procedures and guidelines which could help in determining the problem within the dilemma situations. These are, in particular, situations in which a person is faced with dilemma - the necessity to decide for one option in case, when are available several alternatives. In such a situation, it is necessary to distinguish between the action possibilities that are in conflict with ethical principles and to decide on an option that can be identified as ethical.

Key words: dilemmas, decision making, ethics, concepts.

Úvod

Z etických koncepcií spomínaných v úvodnej časti kurzu možno odvodiť viacero modelov etického rozhodovania, ktoré nám zároveň pomôžu naše rozhodovanie v problematických situáciách eticky zdôvodniť - to znamená, poskytnú nám odpoveď na to, prečo som konal tak ako som konal a prečo je toto konanie morálne správne.

Etický problém, morálna dilema

Aplikovaná etika študuje tie oblasti ľudskej praxe, v ktorých je naše rozhodovanie najviac problematické. Často krát sa v bežnom praktickom živote, alebo v profesijnej praxi ocitáme v zložitej situácii, v ktorej rozhodnutie ako budem konať má

d'alekosiahly vplyv nielen na môj život, ale najmä na život druhých, napr. mojich kolegov, nadriadených, na moju rodinu či na širšiu spoločnosť, v ktorej žijem. Svojím rozhodovaním dávam najavo svoj postoj k danej veci a zároveň svoj postoj k iným, k spoločnosti. Nie všetky situácie, v ktorých sa rozhodujem však možno označiť za eticky problematické. To, či si ráno dám kávu alebo čaj, prípadne či si prečítam alebo neprečítam noviny, nie je z hľadiska etiky problémom. Rozhodnutia, ktoré sa týkajú iba mňa, nepredstavujú z etickej perspektívy problém. Iná situácia však nastáva napr. v prípade klamstva. Práve tento prípad je podrobne analyzovaný nemeckým filozofom Immanuelom Kantom. Ak klamem, moje konanie sa nevzťahuje už iba ku mne, ale vzťahuje sa k druhým. Klamem stále niekomu. A práve tu je problém. Problematická situácia nastáva vtedy, keď svojím konaním priamo alebo nepriamo ovplyvním život iného človeka, takáto situácia má teda interpersonálny charakter. Klamstvo predstavuje veľký problém v rámci profesijnej i hospodárskej etiky. Vzťah zamestnávateľ- zamestnanec je postavený na dôvere a to isté platí pre ďalšie vzťahy v tejto oblasti: zamestnanec - zamestnanec, producent - klient, firma (obchodná značka) - verejnosť, vzťahy medzi obchodnými partnermi. Všetky tieto vzťahy sa opierajú o vzájomnú dôveru, ktorú ohrozuje škála konaní, ktoré sa ukrývajú pod pojmom klamstvo: úmyselné zatajovanie informácií, uvádzanie zavádzajúcich informácií (napr. v reklame), vedomé uvádzanie nepravdivých informácií (napr. pri uzatváraní obchodných zmlúv).

Eticky problematické sú tiež tie situácie, v ktorých dochádza k tzv. **konfliktu záujmov** (conflict of interest). O konflikte záujmov hovoríme vtedy, ak moje konanie vychádza z ego motivácie a sleduje výhody pre mňa alebo mojich blízkych. Môj subjektívny záujem tak stojí v ceste nezainteresovanému rozhodnutiu. Najčastejšie riešime obdobné situácie v profesijnej etike a v hospodárskej etike, kde často dochádza ku konfliktu medzi súkromným a verejným záujmom. Napríklad zamestnanci verejnej, štátnej správy by sa mali v problematických situáciách rozhodovať objektívne, nezainteresovane v záujme verejného prospechu. Termín konflikt záujmov však zastrešuje aj iné eticky problematické situácie a javy ako napríklad klientelizmus či korupcia. V oboch prípadoch je môj ego záujem v rozpore s verejným záujmom. V hospodárskej etike je konflikt záujmov zároveň vážnym porušením princípov *fair-play*, keďže vopred zvýhodňuje jednu stranu a znemožňuje tak rovnocennú, transparentnú súťaž.

Modely etického rozhodovania sa.

Na ilustráciu použijeme model etického rozhodovania, ktorý vypracoval odborný tím v Markkula centre aplikovanej etiky na Univerzite Santa Clara. Dostupné na:

(<http://www.scu.edu/ethics/>)

1. Identifikácia etického problému

Prvým krokom a zároveň východiskovým bodom je správne určenie etického problému. Musíme si teda položiť otázku, či situácia, v ktorej sme sa ocitli, resp. či daný problém naznačuje, že ide o problémovú situáciu z osobného, medziľudského alebo spoločenského hľadiska. Má daná situácia, či problém dopad na ostatných ľudí, resp. na spoločnosť? Musíme si tiež ujasniť, či je možné na daný problém nájsť odpoveď v právnej rovine. Ako dopad môže mať daný problém na ľudí z hľadiska ich dôstojnosti a práv?

2. Zhromažďovanie faktov

Ako druhý krok je potrebné ujasniť si fakty, ktoré sa ku prípadu vzťahujú. Ktoré fakty týkajúce sa prípadu sú známe a možno ich považovať za relevantné? Ktoré fakty súvisiace s prípadom nepoznáme? Ktorých jednotlivcov alebo skupiny sa výsledok rozhodnutia najviac dotkne? A napokon musíme vziať tiež do úvahy špeciálne okolnosti, ktoré môžu mať vplyv na to, že niektorí jednotlivci alebo skupiny majú osobité potreby (napr. slobodný rodič, nepľnoleté dieťa) a nás voči nim môžu zaväzovať osobité povinnosti. Ak zhromaždíme fakty približujúce kontext problému (situáciu, zainteresované subjekty), môžeme sa posunúť ďalej a uvažovať o možnostiach svojho rozhodnutia a následného konania. Skúsme si napísať možnosti konania, ktoré v danej situácii pripadajú do úvahy. Hovorili sme o tomto probléme so všetkými zainteresovanými? Ak by sme ukázali zoznam možností svojho konania v danej situácii človeku, ktorého si vážime, čo by nám poradil? Zodpovedanie týchto otázok nám uľahčí orientáciu v problematickej situácii.

3. Zhodnotenie alternatív konania z pozície rôznych etických perspektív

Na problém možno nahliadnuť cez kritériá mravného konania jednotlivých etických koncepcií, ktoré sme spomínali v úvodnej časti kurzu. Skúsme v súlade s **utilitaristickou etikou** uvažovať o tom, ktorá alternatíva konania prinesie najviac dobra, prospechu a zároveň bude znamenať najmenej ujmy. Etické konanie je potom to, ktoré zabezpečí prevahu pozitív nad negatívami (prospechu nad ujmu).

Ak sa na problém pozrieme cez prizmu **etiky práv**, potom je na mieste otázka: Ak by aj bolo riešenie problému uspokojivé pre všetky strany, bude zaručené rešpektovanie práv a dôstojnosti všetkých zainteresovaných? Z tejto pozície by bolo etickým

konaním to, ktoré by rešpektovalo práva všetkých zainteresovaných do najväčšej miery. Tento postoj vychádza zo základných myšlienok **deontologickej etiky** a najdôležitejším princípom je tu prístup k druhému človeku ako k cieľu osebe, to znamená princíp rešpektovania dôstojnosti v osobe každého človeka a odmietnutie inštrumentálneho konania, ktoré by druhého človeka degradovalo na úroveň veci.

Pri riešení sporných etických problémov v rámci hospodárskej etiky sa môže dobre uplatniť kritérium **férovosti** odvodený z **teórie spravodlivosti**. A to najmä vtedy, ak chceme zistiť, ktorá možnosť konania by bola férová - spravodlivá voči všetkým *stakeholderom* (teda voči všetkým zainteresovaným stranám). Z tejto pozície by sme za etické konanie označili to, ktoré pristupuje ku všetkým zúčastneným ľuďom rovnako, teda férovo.

Etika cnosti zas upriamuje našu pozornosť na charakter človeka, ktorý sa rozhoduje ako konať a nabáda nás položiť si otázku: Chcel by si byť človekom, ktorý takto koná? Ak túto všeobecnú otázku premeníme na jednotlivé cnosti, odpoveď môže znieť napr. takto: Spravodlivý človek koná spravodlivo. Ak chceš byť spravodlivým, musíš sa teda rozhodnúť pre tú možnosť konania, ktorá je voči všetkým stranám najviac spravodlivá. Z pohľadu etiky cnosti je etickým konaním to, v ktorom sú realizované tie najlepšie cnosti človeka.

4. Samotné rozhodnutie a jeho následné otestovanie

Ak zvážime všetky možnosti konania a vezmeme do úvahy všetky spomínané aspekty, ktoré hrajú pri našom rozhodovaní dôležitú rolu, vrátane princípov etického konania odvodených zo základných etických teórií, mali by sme byť schopní vybrať si správnu alternatívu konania. Konanie, pre ktoré sa rozhodneme musíme vedieť dostatočne zdôvodniť. Môžeme si preto položiť otázku: Nemal by som problém vysvetliť, obhájiť svoje rozhodnutie verejne?

5. Konaj a s odstupom času reflektuj svoje konanie

Po tom, čo sme svoje rozhodnutie prakticky realizovali, by sme sa mali spýtať, ako sa reálne dotklo všetkých zainteresovaných? Ak by som sa v podobnej situácii ocitol znovu, rozhodol by som sa znovu takto alebo by som už konal inak? Nevyhnutnou súčasťou etického rozhodovania je neustála reflexia svojich rozhodnutí, spätný pohľad na svoje konanie - na dôsledky, ktoré prinieslo ako aj na motívy, ktoré ho iniciovali.

Prípadové štúdie

Prípadové štúdie sú modelové štúdie, ktoré ilustrujú problémové situácie rozhodovania sa v rôznych oblastiach aplikovanej etiky. O etike uvažujeme často krátko v tých situáciách, v ktorých nie je jednoduché vybrať tú "správnu" možnosť konania či vytvoriť efektívnu stratégiu, ktorá by nám pomohla vyhnúť sa eticky problematickým situáciám v budúcnosti. Keďže etické konflikty nájdeme vo väčšine oblastí, prípadové štúdie nám môžu pomôcť lepšie pochopiť ako sa možno v jednotlivých oblastiach v špecificky konfliktných situáciách rozhodovať eticky. Morálne dilemy analyzované v prípadových štúdiách často predstavujú krajné, až extrémne momenty voľby, pred ktoré je človek postavený.

Heinzova dilema

To, akým spôsobom sa rozhodujeme a akým spôsobom dokážeme zdôvodniť svoje rozhodnutia vo veciach morálky, nie je výlučnou záležitosťou etiky, ale v mnohom aj psychológie. Zatiaľ čo etika je normatívnou vedou zameranou na to ako by človek mal konať, teda na preskripciu morálneho konania, psychológia vychádza z empirických pozorovaní toho ako v jednotlivých situáciách konáme, je teda zameraná na deskripciu toho, čo je a nie čo by malo byť. Ak je reč o zdôvodňovaní ľudského konania - teda o hľadaní odpovede na to prečo som konal tak ako som konal - môže nám psychológia veľa povedať. To najdôležitejšie, čo nám aj v rámci aplikovaných etík poslúži ako východisková premisa, je predpoklad, že človek sa nerodí ako morálna bytosť, ale morálnou bytosťou sa stáva a tento proces prebieha po celý náš život.

Americký psychológ **Lawrence Kohlberg (2010)** vypracoval teóriu, podľa ktorej možno morálne zdôvodňovanie ako základ etického konania sledovať v šiestich štádiách (predkonvenčné, konvenčné a postkonvenčné, pričom každé štádium má dva stupne). Podľa Kohlberga je ústrednou témou morálneho vývinu jednotlivca koncept spravodlivosti. Zdôrazňoval tiež, že morálny vývin jednotlivca je celoživotnou záležitosťou, pričom prechod do vyššieho štádia morálnej vyspelosti je prekonaním nižšieho štádia morálneho zdôvodnenia konania.

Jednou z morálnych dilem, na ktorej Kohlberg sledoval a následne ilustroval spomínané štádiá morálneho vývinu jednotlivca je **Heinzova dilema**:

Nevyliečiteľne chorá žena trpí špecifickým typom rakoviny, na ktorý doposiaľ neexistovala liečba. Avšak existuje istý liek, ktorý by jej podľa lekárov mohol zachrániť život. Liek na báze rádia vynašiel nedávno lekárnik v tom istom meste. Výroba tohto lieku bola síce nákladná, ale lekárnik si za konečný produkt účtoval až

10 krát vyššiu sumu ako boli náklady na jeho výrobu. Za rádium, z ktorého liek pripravil zaplatil 200 dolárov a za malú dávku pripraveného lieku si účtoval 2000 dolárov. Manžel chorej ženy, Heinz, si skúšal požičať peniaze na kúpu lieku od všetkých svojich známych, ale dokopy sa mu podarilo zohnať iba 1000 dolárov. Heinz šiel za lekárnikom a poprosil ho o zníženie ceny lieku, prípadne o možnosť doplatiť sumu za liek neskôr, pretože jeho žena zomiera. No lekárnikova odpoveď znela: "Nie, ja som ten liek vynašiel a ja na ňom chcem zarobiť". A tak sa Heinz zo zúfalstva v noci vlámal do lekárne a liek ukradol. Otázka znie: Mal sa Heinz vlámať do lekárne a ukradnúť liek pre svoju ženu - prečo áno a prečo nie? (Kohlberg, 1963).

Z teoretického hľadiska, to, čo by Heinz mal urobiť nie je dôležité. Pre Kohlberga je dôležité *zdôvodnenie* jeho konania, ktoré sa na každom stupni morálneho vývinu líši. Ide teda o vysvetlenie toho prečo som konal práve tak a nie inak.

Predkonvenčné štádium:

1. štádium (poslušnosť): Heinz by nemal ukradnúť liek, pretože by následne šiel do väzenia, čo by znamenalo, že je zlým človekom / Heinz by mal ukradnúť liek, pretože jeho reálna hodnota je iba 200 dolárov a pri vlámaní neukradol nič iné.

2. štádium (ego-záujem): Heinz by liek mal ukradnúť, pretože bude omnoho šťastnejší, ak zachráni svoju ženu / Heinz by nemal ukradnúť liek, pretože by ho následne čakalo väzenie a skúsenosť z väzenia by bola pravdepodobne omnoho horšia ako zmierenie sa so smrťou manželky.

Konvenčné štádium:

3. štádium (konformita): Heinz by mal ukradnúť liek, pretože to jeho žena od neho očakáva a dobrý manžel by takto konal / Heinz by liek nemal ukradnúť pretože krádež je zlá a on predsa nie je zločinec a napokon pokúsil sa spraviť všetko, čo bolo v jeho silách.

4. štádium (právo a poriadok): Heinz by nemal ukradnúť liek, pretože krádež je protizákonná, nelegálna / každé konanie má svoje následky a tak by Heinz mal ukradnúť liek s tým, že nesie dôsledky spojené s krádežou, ktorými je trest a finančná náhrada škody.

Postkonvenčné štádium

5. štádium (ľudské práva): Heinz by mal ukradnúť liek, pretože každý má právo na život nezávisle od zákona / Heinz by nemal ukradnúť liek, pretože lekárnik má právo na kompenzáciu, teda choroba jeho ženy ešte neospravedľuje jeho čin.

6. štádium (univerzálna ľudská etika): Heinz by mal ukradnúť liek, pretože záchrana ľudského života má oveľa väčší význam ako právo na majetok inej osoby / Heinz by nemal ukradnúť liek, pretože iní ľudia ktorých životy sú rovnako dôležité ho tiež môžu akútne potrebovať.

Kohlbergova koncepcia štádií morálneho vývinu má mnoho oponentov. Americká filozofka Carol Gilligan postavila do protikladu Kohlbergovej teórie oscilujúcej okolo pojmu spravodlivosti svoju koncepciu etiky starostlivosti (care ethics). Gilligan kritizuje Kohlberga najmä z rodového aspektu a to z toho dôvodu, že jeho empirické výskumy sa opierali o respondentov mužského rodu, pričom rozhodovanie na báze konceptu spravodlivosti je podľa Gilligan primárne mužskou záležitosťou. Ženy sú pri rozhodovaní o svojom konaní zamerané skôr na starosť o druhého - preto ich spôsob rozhodovania sa o konaní spadá v Gilliganovej terminológii pod pojem etika starostlivosti. Na ten istý problém, či dilemu tak možno nazerať z mužskej i ženskej perspektívy inak, resp. možné riešenia dilemy možno morálne zdôvodniť na odlišnej báze.

Zoznam bibliografických odkazov

GILLIGAN, Carol. 2001. *Jiným hlasem: o rozdielnej psychologii žen a mužů*. Vyd. 1. Praha: Portál 2001. 192 s. ISBN 80-717-8402-8

KOHLBERG, L. a W. ALTHOF., 2010. *Die Psychologie der Moralentwicklung*. Miękka 2010. 564 s. ISBN-13: 9783518288320

KOHLBERG, L. (1963). *Moral Development and Identification*. In H. W. S. J. Kagan, C. S. N. B. Henry, & H. G. Richey (Eds.), *Child Psychology: The Sixty-Second Yearbook of the National Society for the Study of Education, Part 1* (pp. 277-332). Chicago, IL: University of Chicago Press.

MURÁNSKA, J. a kol. 2008. *Hospodárska etika*. Prešov 2008. s. 45 - 76.

ARNOLD S. LUKNIČ., 1994. *Etika, štvrtý rozmer podnikania*. Slovak academic press 1994. <http://www.scu.edu/ethics/>

Kontakt

doc. Mgr. Martin Muránsky, PhD.

Katedra sociálnej práce

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Email. muransky@fedu.uniba.sk